

Функціонування та розвиток механізмів державного управління
УДК 354.1

Тілікіна Наталія Валеріївна

*кандидат економічних наук,
директорка НЦД «Інститут сімейної та молодіжної політики»
Український державний університет імені Михайла Драгоманова*

Tilikina Natalia

*Candidate of Economic Sciences,
Director of the Institute of Family and Youth Policy
Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov
ORCID: 0000-0002-5755-5301*

Пеша Ірина Василівна

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи та реабілітації
Національний університет біоресурсів та природокористування*

Piesha Iryna

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of Social Work and Rehabilitation
National University of Life and Environmental Sciences
ORCID: 0000-0001-8367-2010*

**ДЕРЖАВНА ВЕТЕРАНСЬКА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ**

**PUBLIC VETERAN POLICY OF UKRAINE AND WAYS OF
PROVIDING OF HER EFFICIENCY**

Анотація. У статті представлені результати комплексного дослідження впровадження державної ветеранської політики в Україні,

проблем та потреб учасників бойових дій та осіб з інвалідністю унаслідок війни 2022-2023 років при поверненні до цивільного життя та шляхів забезпечення ветеранам війни гарантованих державою пільг та соціальних послуг. Проведений аналіз численних нормативно-правових документів, які унормовують права та пільги учасникам бойових дій та особам з інвалідністю внаслідок війни, продемонстрував, що вони мають різне відомче підпорядкування, містять положення і норми гарантованого захисту усіх категорій ветеранів війни (включно з ветеранами Другої Світової війни) і постійно корегуються відповідно до запитів військового стану.

Визначено напрями роботи органів виконавчої влади України, щодо забезпечення державних соціальних гарантій ветеранам війни та громадські ініціативи, програми і проекти, спрямовані на соціальну підтримку ветеранів, що реалізуються громадськими організаціями та міжнародними фондами. Проте, діючі державні програми і громадські ініціативи погано скоординовані між собою, як на державному так і на місцевому рівнях, а неналежний рівень інформування ускладнює доступ ветеранам до отримання необхідної юридичної, соціальної, психологічної і фінансової допомоги.

Низьку ефективність діючої системи соціальної підтримки ветеранів демонструють результати соціологічних досліджень. Проблемними питаннями соціального захисту ветеранів війни є низький рівень поінформованості щодо можливості отримання пільг та послуг; отримання гарантованих пільг у житловому секторі (забезпечення житлом, земельними ділянками, іпотечними пільговими кредитами); консультативна та фінансова допомога у організації власної справи; нерівномірна територіальна доступність отримання допомоги і послуг. За результатами комплексного дослідження розроблено рекомендації щодо

впровадження єдиної державної ветеранської політики в Україні і ефективних механізмів її реалізації на рівні територіальних громад.

Ключові слова: *державна ветеранська політика, ветерани війни, учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, державні пільги та соціальні гарантії ветеранам війни, соціально-психологічні послуги, реінтеграція ветеранів, повномасштабне російське вторгнення на територію України.*

Summary. *In the article the presented results of complex research of introduction of public veteran policy in Ukraine, problems and necessities of participants of battle actions and persons with disability as a result of war of 2022-2023 at returning to civil life and ways of providing the veterans of war of the privileges and social services assured the state. Conducted analysis of numerous normatively legal documents which ration rights and privileges the participants of battle actions and persons with disability as a result of war, showed, that they had a different department submission, contain position and norms of the assured defence of all categories of war (inclusive with the veterans of World war) veterans and constantly corrected in accordance with the queries of the military state. Certainly work of organs of executive power of Ukraine assignments, in relation to providing of state social guarantees war veterans and public initiatives, programs and projects, directed on social support of veterans which will be realized public organizations and international funds. However, the operating government programs and public initiatives are badly co-ordinated between itself, as on state so on local levels, and the improper level of informing is complicated by access veterans to the receipt of necessary legal, social, psychological and financial help.*

Low efficiency of the operating system of social support of veterans is demonstrated by the results of sociological researches. The problem questions of social defence of war veterans is a low level of knowledge in relation to possibility

of receipt of privileges and services; a receipt of the assured privileges is in a housing sector (housing, by lot lands, mortgage favourable credits); a consultative and financial help is in organization of own business; uneven territorial availability of receipt of help and services. As a result of complex research recommendations are developed in relation to introduction of single public veteran policy in Ukraine and effective mechanisms of its realization at the level of territorial societies.

***Key words:** state veteran policy, war veterans, members of combat units, persons with disabilities as a result of war, social and psychological services, reintegration of veterans, large-scale Russian invasion of Ukraine.*

Постановка проблеми. На кінець 2022 року в Україні налічувалося понад пів мільйона учасників бойових дій із числа осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України. Кожен четвертий з них молода людина віком до 35 років (близько 26% це особи віком 18-34 роки) [14]. Чисельність Збройних Сил України (ЗСУ) упродовж 2013-2022 років збільшилася більш ніж втричі (з 165,5 тис. осіб у 2013 році до понад 700 осіб у 2022 році). Найбільше зростання відбулося у 2022 році, що пов'язано з початком повномасштабного російського вторгнення на територію України [14].

Враховуючи значне зростання кількості військовослужбовців та невизначеність ситуації та тривалості російсько-української війни в майбутньому можна очікувати суттєве збільшення кількості осіб, які будуть мати статус учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни. На думку окремих експертів ця кількість може сягнути 5 млн осіб, з яких більшість це особи працездатного віку, а кожен п'ятий – молода людина віком до 35 років.

Після закінчення російсько-української війни більшість з ветеранів потребуватимуть соціально-психологічної допомоги, будуть змушені

шукати роботу та/або можливості для самозайнятості. Для держави забезпечення основних потреб і проблем ветеранів це не тільки спосіб підтримки економіки, а й можливість уникнути соціальної напруженості внаслідок створення груп активних ветеранів, яким бракуватиме засобів для існування.

Поки будуть тривати бойові дії на території України, кількість ветеранів війни та учасників бойових дій переважно буде збільшуватися за рахунок тих, хто через травми і поранення не в змозі повернутися до Збройних Сил України і Територіальної оборони. Значного збільшення кількості ветеранів війни та учасників бойових дій варто очікувати після закінчення російсько-української війни та/або припинення активних бойових дій на території України. Проте прогнози щодо тривалості війни є неоднозначними. Тому вже зараз потрібно створювати механізми та умови забезпечення ефективного переходу ветеранів до цивільного життя, їхньої швидкої реінтеграції у суспільство і громаду, формувати та впроваджувати загальнодержавну політику у сфері захисту й підтримки ветеранів, розширювати доступ до послуг у сфері забезпечення правових гарантій на соціального захисту і підтримки, підвищувати рівень поінформованості ветеранів війни стосовно соціальних гарантій та можливості отримання необхідних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні достатньо багато науковців вивчали проблеми і потреби ветеранів війни (М. Кравченко, М. Мушкевич, Т. Марценюк [12], Г. Гриценко Скипальська Г. та інші [8]), досліджували проблеми організації соціальної роботи та соціальної допомоги учасникам бойових дій та особам з інвалідністю внаслідок війни (С. Архіпова, Баранник Л., Дацюк О. , Кириченко А., Демченко І., Булига Н., Артюх О. [9]), займалися питання державного регулювання соціального захисту учасників бойових дій (Кондратенко О.) [10].

Проте існує потреба проведення комплексного аналізу проблем і потреб ветеранів війни, які повертаються до цивільного життя, з вивченням законодавчого забезпечення, механізму надання соціально-психологічних послуг та послуг з посередництва у працевлаштуванні та пріоритетних напрямів формування державної політики у сфері захисту й підтримки учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів їхніх сімей. Це і зумовило вибір мети, об'єкта та предмета даного дослідження.

Метою статті є аналіз ситуації щодо формування державної ветеранської політики України, проблем і потреб учасників бойових дій і ветеранів війни при поверненні до цивільного життя та пошук шляхів вирішення проблем, які постають в сучасних умовах.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) законодавче забезпечення щодо надання і забезпечення гарантованих державою пільг та соціальних послуг ветеранам війни, сприяння зайнятості ветеранів війни; 2) міжнародний досвід щодо сприяння реінтеграції ветеранів до цивільного життя, сприяння їх працевлаштуванню, розвитку ветеранського бізнесу та соціально відповідального бізнесу; 3) праці вітчизняних і закордонних вчених, які стосуються вивчення потреб і проблем ветеранів, їхньої реінтеграція до продуктивної діяльності та зменшення залежності від соціальної допомоги; 4) результати соціологічних досліджень щодо вивчення становища ветеранів, їхніх потреб і проблем, а також результати власних соціологічних досліджень.

При написанні статті також використано: аналітичний метод – для збору, обробки й систематизації наукової інформації, вивчення вітчизняного досвіду; методи наукового абстрагування, спостереження, синтезу та аналізу – при первинному і вторинному аналізі результатів соціологічних досліджень.

Виклад основного матеріалу. В Україні існує велика кількість законів та підзаконних актів, які гарантують права і пільги учасникам бойових дій

та особам з інвалідністю в наслідок війни: право на пільгову пенсію, спеціальна допомога по безробіттю, безоплатний поїзд, пільги на оплату комунальних послуг, гарантії працевлаштування, виплати військовослужбовцям тощо. Проте усі вони мають різне відомче підпорядкування та періодично корегуються та доповнюються, що спричиняє складність зі зверненням по допомогу та отриманням певних послуг. До того ж відсутня загальнодержавна політика інформування ветеранів війни щодо можливості отримання пільг та послуг, відсутній єдиний інформаційний ресурс, де можна отримати узагальнену інформацію, алгоритми дій і контакти відповідних державних установ згідно з діючими нормативно-правовими документами.

На сьогодні в Україні реалізується значна кількість як державних, так і громадських ініціатив, спрямованих на соціально-психологічну підтримку ветеранів, сприяння у працевлаштуванні, навчанні, відкритті власного бізнесу тощо. Реалізуються програми і проєкти, які допомагають інтегрувати військовий досвід у цивільне життя, забезпечують навчання та отримання фінансової допомоги для відкриття власної справи. Проте, на жаль, комплексний підхід до організації підтримки та допомоги ветеранам війни під час реінтеграції до цивільного життя відсутній, а діючі ініціативи не завжди добре скоординовані. Розрізненість ресурсів, безсистемний підхід і неналежний рівень інформування ускладнює доступ ветеранам війни до отримання необхідної юридичної, соціальної, психологічної і фінансової допомоги.

Насамперед, варто визначитися які особи відносяться до категорії «ветерани війни». Відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [35] ветеранами війни є «особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав». До ветеранів війни належать учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни. Нижче наведено перелік осіб,

які мають право на оформлення соціального статусу «учасник бойових дій» та/або «особа з інвалідністю внаслідок війни», що стосується військової агресії РФ 2022-23 років.

Учасниками бойових дій вважаються «особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і у мирний час» [35]. Порядок надання та позбавлення статусу учасника бойових дій особам, які брали участь у бойових зіткненнях, визначено постановою Кабінету Міністрів України [25].

Особи з інвалідністю внаслідок війни вважаються «особи з числа військовослужбовців діючої армії та флоту, партизанів, підпільників, працівників, які стали особами з інвалідністю внаслідок поранення, контузії, каліцтва, захворювання, одержаних під час захисту Батьківщини, виконання обов'язків військової служби (службових обов'язків) чи пов'язаних з перебуванням на фронті, у партизанських загонах і з'єднаннях, підпільних організаціях і групах та інших формуваннях, визнаних такими законодавством України, в районі воєнних дій, на прифронтових дільницях залізниць, на спорудженні оборонних рубежів, військово-морських баз та аеродромів у період громадянської та Другої світової воєн або з участю в бойових діях у мирний час» [35]. Порядок надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни особам визначається постановою Кабінету Міністрів України [25].

Для ветеранів війни, зокрема учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни, передбачено ряд пільг та гарантій у сфері соціального захисту, медичного забезпечення і реабілітація, отримання безкоштовних ліків, пільги щодо сплати податків та зборів, отримання

житла, пільги за кредитними зобов'язаннями, працевлаштування та відкриття власного бізнесу.

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [35] гарантує учасникам бойових дій та особам з інвалідністю внаслідок війни щорічне медичне обстеження та диспансеризацію, безкоштовний відпуск певних видів ліків, лікарських засобів, отримання безкоштовного зубопротезування, пільги на проїзд, забезпечення земельними ділянками, а також деякі види матеріальної та фінансової допомоги. Питання безкоштовного відпуску ліків та деяких лікарських засобів також регулюють окремі підзаконні нормативно-правові акти [1; 18]. Допомога тим, хто перебував або перебуває у полоні здійснюється відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» [33].

Питання забезпечення ветеранів санаторно-курортним лікуванням регулює Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками до санаторно-курортних закладів військовослужбовців, ветеранів війни, ветеранів військової служби, органів внутрішніх справ та деяких інших категорій осіб і членів їхніх сімей» [22]. Порядок забезпечення ветеранів допоміжними засобами реабілітації та виробами протезування (ортезування) підвищеної функціональності за новітніми технологіями регулюють відповідні нормативно-правові акти [5; 17]. Надання безоплатної психологічної допомоги та психологічна реабілітація військовослужбовців і ветеранів війни визначена Порядком проведення психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції та іншими підзаконними нормативно-правовими документами [3; 27].

Пільги на житлово-комунальні послуги, пільги і компенсація за придбання твердого палива і скрапленого газу для військовослужбовців та

ветеранів війни регулюються Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та Постановою Кабінету міністрів України «Деякі питання надання житлових субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого палива і скрапленого газу у грошовій формі» [4; 35]. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання соціального захисту осіб з інвалідністю» регулює питання забезпечення автомобілем, а також питання протезування, ортезування та забезпечення допоміжними засобами реабілітації осіб з інвалідністю [7].

Питання щодо забезпечення житлом військовослужбовців і ветеранів, надання житлових кредитів, поліпшення житлових умов, оформлення довгострокових кредитів для індивідуальних забудовників, позик на будівництво та інші послуги регулює Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [35], а окремі напрями житлової політики відповідні постанови Кабінету Міністрів України [2; 15; 29; 26; 24].

У рамках забезпечення трудових прав і гарантії учасникам бойових дій та особам з інвалідністю внаслідок війни передбачено гарантії поновлення на роботі, зокрема: збереження робочого місця і посади [11], врахування строку військової служби до стажу роботи [33; 11]. Також цій категорії населення надаються такі гарантії працевлаштування: надання молоді, яка звільнилася з військової служби, першого робочого місця [11]; прийняття на роботу без випробувального терміну [11]; переважне право на залишення на роботі [11; 35]; позачергове право на працевлаштування [35]. Особи з інвалідністю унаслідок війни на загальних підставах як особи з інвалідністю мають гарантії працевлаштування та захист від змін умов праці або звільнення з мотивів інвалідності [11; 31].

Учасники бойових дій та особи з інвалідністю унаслідок війни мають право на соціальний захист у разі безробіття: матеріальне забезпечення на випадок безробіття осіб на підставі загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття [19]; отримання

безоплатних соціальних послуг, зокрема, інформаційно-консультаційних та профорієнтаційних, професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації; фінансова підтримка самозайнятості та реалізації підприємницької ініціативи [6]. Особи, які звільняються або звільнені з військової служби з числа ветеранів війни, мають право на соціальну та професійну адаптацію [35; 28].

Послуги з працевлаштування учасники бойових дій отримують на загальних підставах як безробітні особи згідно з законом України «Про зайнятість населення» [11]. Підвищення конкурентоспроможності на ринку праці для учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни забезпечується низкою законів і підзаконних актів, які гарантують, зокрема: право на одноразове отримання ваучера для підтримання конкурентоспроможності, що передбачає перепідготовку, за робітничою професією, підготовку за спеціальністю для здобуття ступеня магістра на основі ступеня бакалавра або магістра, здобутих за іншою спеціальністю тощо [11; 21; 32]; професійне навчання безробітних [19].

У рамках сприяння самозайнятості та відкриття власної справи учасниками бойових дій і особам з інвалідністю внаслідок війни передбачено: звільнення від обов'язку нарахування та сплати податків [30]; відстрочка сплати до бюджету нарахованого та утриманого податку на доходи фізичних осіб та єдиного соціального внеску [30].

Безробітним особам, зареєстрованим у центрах зайнятості, у тому числі й учасникам бойових дій, забезпечується надання безоплатних індивідуальних і групових консультацій з питань організації та провадження підприємницької діяльності [19]; одноразової фінансової допомоги для організації підприємницької діяльності [23] та супроводження і консультування протягом двох років з дня державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи-підприємця осіб, які отримали таку допомогу [19].

Аналіз діючої нормативної бази забезпечення соціального захисту та підтримки ветеранів війни демонструє розгалуженість і різну відомчу підпорядкованість державних пілґ та соціальних гарантій, передбачених ветеранам війни, особам з інвалідністю унаслідок війни та членам їхніх родин. Нормативні документи орієнтовані на надання державної соціальної підтримки усім категоріям захисників Батьківщини, починаючи з ветеранів Другої Світової війни, вони постійно корегуються і доповнюються відповідно до сучасних умов воєнного стану. Обсяг і стиль викладення законів та підзаконних актів обмежує можливість їхнього тлумачення людьми, які не мають юридичної освіти.

Забезпечення державних соціальних гарантій ветеранам війни в Україні здійснюється різними органами виконавчої, також діють програми і реалізуються проєкти, спрямовані на підтримку учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни.

Міністерство у справах ветеранів України (Мінветеранів) є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Револуції Гідності, членів сімей таких осіб і членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України державна ветеранська політика).

Діяльність Мінветеранів спрямована на створення в Україні ефективної системи переходу військовослужбовців з військової кар'єри до цивільного життя, яка включає медичну та психологічну реабілітацію захисників, їхню освіту, перекваліфікацію й працевлаштування, соціальну підтримку, житлове забезпечення ветеранів, членів їхніх сімей та родин загиблих Захисників. Досягнення пріоритетних завдань здійснюється насамперед через розробку проєктів законів та інших нормативно-правових

актів із питань, що належать до компетенції міністерства, а також шляхом реалізації різноманітних проєктів та заходів.

Мінветеранів укладено договори про співпрацю з закладами вищої освіти з метою забезпечення успішної соціальної реадaptaції ветеранів війни і створення сприятливих передумов переходу від військової служби до цивільного життя, зокрема:

- Університет економіки та права «Крок» започаткував безкоштовні курси з підвищення кваліфікації для учасників бойових дій та членів їхніх родин;

- у Львівському національному університеті імені Івана Франка стартував проєкт «Business Camp», створений для дітей військовослужбовців, ветеранів російсько-української війни та дітей загиблих захисників України віком від 13 до 17 років;

- Національний університет «Києво-Могилянська академія» реалізує Програму «Кіберзахисники», розроблену CRDF Global в Україні за підтримки Державного Департаменту США, спрямовану на професійний розвиток у сфері кібербезпеки та реінтеграції для ветеранів війни.

У 2022 р. Мінветеранів розробило програму із адаптації ветеранського бізнесу до нових умов, що допомагає з релокалізацією ветеранських підприємств із зони активних бойових дій, забезпечує участь у грантових програмах, а також різні програми дорадництва та менторства. Мінветеранів проводить інформаційні заходи для ветеранської спільноти, метою яких є роз'яснення щодо отримання статусу і пільг, участі та отримання грантів від держави на організацію власної справи. При Мінветеранів створено Експертну раду, яка буде займатися експертизою, висувати пропозиції та напрацювання за всіма напрямками ветеранської політики, що стосується медичної і психологічної реабілітації, формування громадянської ідентичності, розвитку ветеранського спорту, зайнятості, підприємництва та освіти [13].

Крім того, українські ветерани зможуть залучатися до початкової загальновійськової підготовки в системі загальної середньої освіти [36]. У 2021 році було реалізовано проєкт, завдяки якому українські ветерани змогли проходити профорієнтацію онлайн, зокрема на порталі Дія.Цифрова освіта з'явився освітній серіал «Як знайти бажану роботу після військової служби» [36; 37].

Мінветеранів багато уваги приділяє цифровізації ветеранських послуг: створено Єдиний державний реєстр ветеранів війни, інформаційний сервісів «е-Ветеран», започатковано ветеранську підприємницьку ініціативу G2VEI (Government to Veterans Entrepreneurial Initiatives). Серед інших проєктів варто виділити створення *Ветеранських просторів*, якими може бути юридична особа, створена та зареєстрована в установленому порядку з метою надання допомоги та соціальних послуг ветеранам, членам їхніх сімей, що має конкретно визначене та пристосоване до цього приміщення [20]. Такі центри створюють умови для самореалізації ветеранів, обговорення проблем, організації самодопомоги, вирішення нагальних питань ветеранів та членів їхніх сімей.

Варті уваги *проєкти спрямовані на надання психологічної підтримки ветеранам*. Мінветеранів реалізує навчальні курси, метою яких є підвищення кваліфікації фахівців, які готові до співпраці з Міністерством, та у подальшому надаватимуть послуги з психологічної допомоги ветеранам, членам їхніх родин, сім'ям загиблих (померлих) Захисників і Захисниць [13]. Також впроваджено серію прямих ефірів щодо роботи зі стресовими розладами, спричиненими війною [13].

Важливим напрямом є співпраця з ветеранським громадським сектором, для налагодження якої Мінветеранів реалізує *Конкурс з визначення загальнодержавних програм (проєктів, заходів)*, розроблених громадськими об'єднаннями ветеранів війни, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка [13].

У сфері управління Міністерства працює *Український ветеранський фонд* [36], який реалізує основні програми підтримки ветеранського бізнесу, серед яких, зокрема: програма мікрофінансування бізнесу ветеранів та членів їхніх родин; надання фінансування бізнесу ветеранів та членам родин загиблих (# Варто, # Варто 2.0); підтримка громадських об'єднань із статусом юридичної особи, діяльність яких спрямована на захист прав і свобод, задоволення суспільних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів ветеранів та членів їхніх сімей (# Варто+ГО); проєкт «Створено Захисниками»:

Міністерство соціальної політики України (Мінсоцполітики) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямована на надання соціальних послуг та проведення соціальної роботи, соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, осіб, звільнених з військової служби, ветеранів війни, осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо організації виплати їм разової грошової допомоги.

Одним із напрямів роботи Мінсоцполітики є організація санаторно-курортного лікування ветеранів війни, що здійснюється в межах бюджетних видатків (4 санаторії - «Перемога» (м. Київ), «Батьківщина» (м. Трускавець), «Слава» (м. Миргород), «Салют» (м. Одеса)) [22]. Мінсоцполітики співпрацює з Мінветеранів щодо забезпечення соціальних гарантій для ветеранів війни, модернізації сфери надання послуг соціального захисту й синхронізації цифрових реєстрів відомств, а також розробляє механізм й алгоритм дій для надання відповідних інструментів отримання соціальних гарантій [13].

Серед органів влади окрему роль відіграє *Міністерство оборони України (Міноборони)*, відповідальне за широкий спектр різних видів допомоги для ветеранів (від психологічної до матеріальної у вигляді одноразової грошової допомоги). Міноборони також утворює комісію з

питань розгляду матеріалів про надання військовослужбовцям і працівникам Міноборони та Збройних Сил України статусу учасників бойових дій, організовує її роботу та видає відповідні документи; забезпечує санаторно-курортне лікування ветеранів війни, військовослужбовців і ветеранів військової служби, членів їх сімей, працівників Збройних Сил та інших категорій громадян, яким надано право на користування закладами охорони здоров'я Міноборони.

Міністерство охорони здоров'я (МОЗ) є центральним органом виконавчої влади, що відповідає за проведення профілактичних оглядів, медичної реабілітації ветеранів війни; першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах, аптеках; першочергове безкоштовне зубопротезування; безоплатну кваліфіковану медичну допомогу у військово-медичних закладах охорони здоров'я; безоплатне отримання ліків, лікарняних засобів та виробів медичного призначення за рецептами лікарів тощо. У системі МОЗ діють окремі заклади, де демобілізовані учасники бойових дій та особи з інвалідністю внаслідок війни можуть пройти комплексну реабілітацію - медичну, фізичну та психологічну [13]. Соціально-психологічну реабілітацію надають різні заклади та центри системи охорони здоров'я, які включені до Реєстру постачальників послуг із психологічної реабілітації ветеранам війни та членам їх сімей в різних областях України.

Національна служба здоров'я України (НСЗУ) є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення за програмою медичних гарантій. НСЗУ відповідає за реалізацію програми державних гарантій медичного обслуговування населення, що має безпосередній вплив на отримання ветеранами пакету послуг відповідно до медичної реформи.

У 2020 року Мінветеранів разом із МОЗ та НСЗУ заявили про розроблення «ветеранського пакету» медичних послуг, за яким могли б

працювати медичні заклади, проте наразі вагомих результатів організації такої роботи немає [13].

Державна служба зайнятості (ДСЗ) є активним посередником на ринку праці між роботодавцями і шукачами роботи, яка на безоплатній основі надає послуги із пошуку роботи та підбору персоналу, а також соціальні послуги з державного соціального страхування на випадок безробіття та здійснює виплату матеріального забезпечення у зв'язку з тимчасовою втратою роботи. ДСЗ надає ветеранам війни, які звертаються і шукають роботу, консультаційну, методичну та юридичну допомогу з питань працевлаштування, організації власної справи, можливість долучитися до програми із започаткування власного бізнесу безробітним ветеранам. ДСЗ надає різні можливості для навчання, стажування та підвищення або зміни кваліфікації: платформа профорієнтації та розвитку кар'єри; додаток «Центр професійної орієнтації»; онлайн-курс «Генеруй бізнес-ідею»; пройти професійне навчання, перепідготовку та підвищення кваліфікації; отримати ваучер на навчання.

Також з метою реінтеграції ветеранів війни до цивільного життя діють різні інформаційні портали і сервіси, реалізуються ветеранськими об'єднаннями успішні соціальні проєкти, надаються гранти міжнародними організаціями і фондами, надаються різні послуги громадськими організаціями та благодійними фондами (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Ініціативи та види діяльності різних надавачів послуг
щодо реінтеграції ветеранів війни**

Вид діяльності	Ініціативи та надавачі послуг
Інформаційні портали і сервіси	– онлайн-школа для підприємців у рамках проєкту «Дія.Бізнес»; – онлайн-курси в рамках програми «Будуй своє» від Ощадбанк; – пілотний проєкт «Інформаційний пункт підприємця» тощо
Соціальні проєкти від ветеранських громадських об'єднань і фондів	– Перший Соціальний Бізнес-Інкубатор для переселенців і бійців АТО (ГО «Центр зайнятості вільних людей» за підтримки Київської бізнес-школи, SEO-studio і Правової групи «Домініон»);

Вид діяльності	Ініціативи та надавачі послуг
	<ul style="list-style-type: none"> – лінія з розвитку підприємництва серед колишніх військових і ветеранів (Veteran Hub); проєкт «Воїну - гідна праця» (ГО «Центр зайнятості вільних людей»)
Гранти і проєкти від міжнародні організації і фонди	<ul style="list-style-type: none"> – проєкт «Норвегія-Україна. Професійна адаптація. Інтеграція в державну систему» (NUPASS, Міжнародний благодійний фонд «Міжнародний Фонд Соціальної Адаптації»); – проєкт «Підтримка реінтеграції ветеранів конфлікту на Сході України та їхніх сімей» у громадах Київської, Дніпропетровської та Львівської областей (Представництво Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні, за фінансової підтримки Європейського Союзу); – проєкт «Шлях стійкості» (МОМ та Міністерство закордонних справ Німеччини у співпраці з Мінветеранів); – проєкти, спрямовані допомагати ветеранам навчатися, отримувати нові знання і навички, впроваджувати власні інноваційні ідею (Державний департамент США у рамках Програми реінтеграції ветеранів (IREX)); – «Курс Молодого Бійця» (ІТ-компанії BWN Group і Razom, Міжнародний фонд «Відродження»)
Громадські організації та благодійні фонди	
Соціальні та психологічні послуги	<ul style="list-style-type: none"> – ГО «Юридична сотня» інформує про соціальні послуги, проводить тренінги, надає юридичну підтримку; – ГО «Побратими» - підтримка за принципом «рівний-рівному» учасників бойових дій, що повертаються до цивільного життя; – БО «Veteran Hub» - юридична і психологічна допомогу, допомога з пошуку роботи на території хабу або в мобільному офісі; – БО «БФ «Центр реадaptaції та реабілітації «ЯРМІЗ» - індивідуальні консультації психологів, групова терапія, терапія пар, арт-терапія
Психологічна допомога	<ul style="list-style-type: none"> – Центр психосоціальної реабілітації Національного університету «Київо-Могилянська академія»; – Lifeline Ukraine - всеукраїнська гаряча лінія з надання кризової психологічної допомоги ветеранам і членам їхніх сімей; – Центр психологічного консультування і травмотерапії Open Doors («Відкриті двері»)
Забезпечення зайнятості та працевлаштування	<ul style="list-style-type: none"> – онлайн-курс «Адаптація до цивільного життя. Курс для ветеранів та ветеранок» (Veteran Hub); – програма щодо відкриття власної справи (навчально-консультаційний центр «Українська соціальна академія»); – тренінг щодо переходу до цивільного працевлаштування, розвитку навичок soft skills (ГО «Центр зайнятості вільних людей»); – відеокурс «Як фахівцям центру зайнятості працювати з ветеранами та розуміти їхній військовий досвід» спеціально для співробітників Державних центрів зайнятості по всій Україні (Veteran Hub); – ІТ-курси для ветеранів з інвалідністю (Києво-Могилянська академія)
Культурний розвиток і дозвілля	<ul style="list-style-type: none"> – майданчики у рамках програми «ПлюсПлюс++» (БО «Veteran Hub»); – Креатив Хаби (БО «БФ «Центр реадaptaції та реабілітації «ЯРМІЗ»)

Джерело: складено авторами

Наведений аналіз демонструє значну кількість як держаних програм та заходів, так і громадських національних та міжнародних ініціатив, соціальних проєктів, спрямованих на надання підтримки та допомоги ветеранам війни повернутися до мирного життя. В той же час результати соціологічних досліджень доводять, що потреби учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни залишаються незадоволеними повною мірою.

Дослідження аналізу потреб учасників бойових дій та членів їх родин у процесі адаптації до цивільного життя в Миколаївській та Київській областях, проведеного у 2020 році МБФ «Українська фундація громадського здоров'я», показало, що 41% ветеранів очікували на отримання кваліфікованої психологічної підтримки (з них: 27% опитаних потребували психологічної підтримки для сім'ї); 23% - на широкий спектр супровідних послуг у оформленні пільг, субсидій, допомоги по безробіттю; 19% - потребували оздоровлення та фізичної реабілітації; 16% - потребували юридичної консультації щодо оформлення документів [9].

Згідно з результатами онлайн-опитування Українського ветеранського фонду, проведеного у 2022 році [16], найчастіше ветерани російсько-української війни називали потребу в допомозі родині – 27%. Також нагальною була допомога з житлом (24%), юридична допомога (22%), психологічна підтримка (17%) та медична допомога (15%). Натомість 23% опитаних ветеранів зазначили, що в них все добре, вони не потребували допомоги. . Тоді як члени родин ветеранів та члени родин Захисників України найбільше потребували інформаційної (39%) та психологічної (38%) допомоги, 21% - матеріальної підтримки, 20% – юридичної допомоги, 15% – допомоги з житлом.

За даними операційного дослідження, проведеного у січні-квітні 2023 року авторами статті¹, більшість опитаних ветеранів війни визнали потребу в медичній допомозі (64,1%), оздоровленні та фізичній реабілітації (52,0%) та психологічній допомозі (33,0%). 14,1% опитаних потребують інформаційної допомоги про пільги і права ветеранів. Також учасники опитування потребують фінансової допомоги, допомоги з працевлаштуванням та пошуком роботи, юридичних консультацій, допомоги і супроводу в оформленні документів чи пільг, допомоги з житлом (пошуком, придбання, покращенням умов житла), профорієнтаційних консультацій тощо.

У майбутньому ветерани війни, на їхню думку, найбільше потребуватимуть допомоги в оздоровленні та фізичній реабілітації (76,5%); інформаційної допомоги про право та пільги для ветеранів (43,8%); медичної допомоги (42,5%); допомоги з працевлаштування та пошуку роботи (30,4%) та психологічної допомоги (28,8%). Не менш важливими залишатимуться для ветеранів у майбутньому супровід оформлення документів та пільг (17,3%); юридичні консультації (11,4%); навчання, перекваліфікація та перепідготовка (9,8%), також фінансова допомога, субсидії (9,2%) та допомоги з житлом (8,2%). Порівняно з тим, які проблеми і питання потребують вирішення сьогодні і в майбутньому, то більш значущими в майбутньому будуть питання працевлаштування і пошуку роботи та інформаційної допомоги про права і пільги для ветеранів.

Отже, серед ветеранів війни наразі найгостріше стоїть потреба медичної і психологічної допомоги, оздоровленні та фізичній реабілітації, у майбутньому - крім допомоги в оздоровленні та фізичній реабілітації і медичної допомоги, вони також потребуватимуть інформаційної допомоги

¹ У рамках дослідження проведено опитування захисників, які перебувають на лікуванні, реабілітації або знаходяться на ротації за основним місцем служби.

щодо прав та пільг, передбачених для ветеранів війни, допомоги з працевлаштування та пошуку роботи, психологічної допомоги.

Соціологічні дослідження демонструють рівень доступності користування пільгами і послугами для учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни. Результати дослідження «Життя після конфлікту: опитування щодо соціально-демографічних та соціально-економічних характеристик ветеранів конфлікту на сході України та їхніх сімей» (2020) [10] засвідчило, що 71% респондентів не змогли отримати хоча б один із видів послуг або допомоги. Найнижчим цей показник є у забезпеченні житлом, земельними ділянками, іпотечними пільговими кредитами. Кожен п'ятий (22%) повідомив, що не зміг отримати безкоштовні ліки за рецептами, кожен третій - не отримав безкоштовного санаторно-курортного лікування (реабілітації).

Доступ до послуг і пільг для ветеранів і учасників бойових дій ускладнює низький рівень поінформованості про послуги. Так, 68% ветеранів і 49% членів їхніх сімей повідомили, що ветерани отримували інформацію про пільги і послуги від побратимів. Основними джерелами інформації майже половина (48% і 42% відповідно) назвали інтернет, а також соціальні мережі (44% та 37% відповідно). Від волонтерів та працівників неурядових організацій інформацію отримували 39% ветеранів та 32% їхніх родичів [10].

Одним з найбільш проблемних є отримання гарантованих пільг у житловому секторі. Так, соціологічне дослідження «Життя після конфлікту» (2020) засвідчило, що частка ветеранів війни, хто не отримав першочергового забезпечення житлом, становила 86%; позику на будівництво житла, реконструкцію або його капітальний ремонт не отримали 80% респондентів. 74% опитаних ветеранів не отримали допомогу для безкоштовного ремонту своїх будинків і квартир, 60% — не отримали земельних ділянок для будівництва, садівництва та городництва.

Менше всього проблем виникало із оформленням пільг на оплату комунальних послуг та транспортних витрат. Так лише 8% ветеранів війни не отримали жодних знижок на оплату житла, 6% – на оплату комунальних послуг [10]. Лише 5% респондентів повідомили про відмову в безкоштовному користуванні транспортом (залізничним/водним/повітряним) або отриманні знижки на придбання квитків на дворічний період, 5% – про відсутність можливості безкоштовного користування всіма типами міського та приміського громадського транспорту [10].

Хоча результати досліджень свідчать, що переважна більшість ветеранів користуються безкоштовним проїздом у громадському транспорті, проте водії маршрутних таксі часто відмовляються провозити їх або поведуться неввічливо, тому респонденти не завжди користуються цією можливістю [12].

За даними операційного дослідження, проведеного у січні-квітні 2023 року авторами статті, виявлено, що серед пільг, на які мають право і якими користуються учасники бойових дій та особи з інвалідністю внаслідок війни, найпоширенішими є пільги на проїзд (35,6%), психологічна підтримка та реабілітація (34,3%), щорічне медичне обстеження та диспансеризація (14,1%), отримання безкоштовних ліків і лікарських засобів (12,1%). Водночас такими пільгами як забезпечення земельними ділянками, безкоштовне зубопротезування, забезпечення житлом, одноразова грошова допомога для організації власної справи, користується незначна частка респондентів.

Ще однією проблемою є територіальні обмеження щодо можливості отримати гарантовані державою пільг та соціальних гарантій. За результатами соціологічного дослідження «Невидимий батальон.2.0» (2019), у населених пунктах, де розташовані великі військові частини, легше отримати доступ до ресурсів та пільг. У маленьких містечках чи селах, де

ветеран може бути один на весь населений пункт, державні служби не завжди розуміють, що і як саме вони мають зробити для цієї людини, не завжди виявляють повагу до осіб, які до них звертаються, немає зворотного зв'язку [12].

Проведений аналіз результатів соціологічних досліджень доводить, що найчастіше ветерани користуються пільгами на проїзд, пільгами на оплату житлово-комунальних послуг та психологічною підтримкою. Як бачимо послуги, які надаються ветеранам, не завжди відповідають їхнім потребам через різні причини, а саме: законодавство, яке прийнято не враховує нагальних потреб ветеранів війни 2022-2023 років; обмеженість державних та місцевих ресурсів щодо забезпечення нормативно визначених пільги та гарантій; неналежна координація забезпечення допомоги та підтримки ветеранів війни як на державному так і на місцевому рівнях; відсутність механізму визначення індивідуальних потреб та ресурсів учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни відповідно до сучасних життєвих умов.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В Україні діє значна кількість законів і підзаконних актів, які забезпечують різноманітні права та пільги ветеранів, проте вони регулюються і впроваджуються різними відомствами та до них періодично вносяться зміни і доповнення. На законодавчому рівні відсутні поняття «ветеранський бізнес» та/або «підприємницькі ініціативи ветеранів війни», відсутні закони про крафтове виробництво та соціальне підприємництво. Діючі нормативно-правові документи складні для ознайомлення, використати їх для захисту власних прав може лише людина, яка має юридичну освіту. Переважна більшість ветеранів війни потребують юридичних консультацій та юридичного супроводу щодо оформлення гарантованих державних допомог.

Не впроваджується загальнодержавна політика інформаційного забезпечення ветеранів війни щодо державних пільг та гарантій, а також

відсутній єдиний інформаційний ресурс щодо надання загальної інформації, алгоритмів дій і контактів відповідних державних установ, враховуючи зміни і доповнення що вносяться до нормативних документів.

В Україні діє багато програм та ініціатив, які спрямовані на підтримку ветеранів під час переходу до цивільного життя, натомість рівень обізнаність ветеранів щодо гарантованих послуг з реінтеграції та механізмів їх отримання є досить низький, комплексний підхід до організації підтримки відсутній, а ініціативи не завжди належним чином скоординовані.

У країні до сих пір не впроваджено систему оцінки потреб ветеранів війни, яка має бути основною планування та забезпечення основних потреб і вирішення нагальних проблем, організації системної соціальної роботи з цією категорією клієнтів. Призначення і виплата державної соціальної допомоги ветеранам війни здійснюються в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, та не враховує особистих потреб та сучасних викликів.

Відсутній реєстр ветеранських об'єднань та громадських організацій, які працюють з ветеранами, що дасть змогу ветеранам та учасникам бойових дій доєднатися до груп побратимів за допомогою й підтримкою, організацією самопомоги.

Враховуючи вищеперераховані проблеми в Україні варто:

- запровадити загальнодержавну політику у сфері захисту й підтримки ветеранів та учасників бойових дій (на даний час триває робота з розробки проєкту Закону України «Про основні засади державної ветеранської політики»);

- створити умови для підвищення поінформованості учасників бойових дій та ветеранів, розробити єдиний інформаційний ресурс, спрямований на інформування учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни стосовно діючих норм та гарантій соціальної підтримки, можливостей працевлаштування, підвищення кваліфікації, фахового навчання або перенавчання, організації власного бізнесу тощо;

- розробити реєстр надавачів соціально-психологічних послуг і послуг з посередництва у працевлаштуванні для ветеранів та членів їхніх родин;
- розробити та запровадити технологію ведення соціально-психологічного супроводу (на прикладі ведення соціального супроводу сім'ї/особи, яка перебуває у складних життєвих обставинах);
- запровадити систему менторства, у тому числі за принципом «рівний-рівному» («ветеран-ветерану»), що забезпечить належну підтримку і супровід звільнених у запас військовослужбовців;
- спростити процедуру оформлення статусу ветеранів війни (учасників бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни та члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці) шляхом впровадження доступних електронних сервісів оформлення необхідних документів;
- забезпечити дієву підтримку та допомогу ветеранам війни на рівні територіальних громад шляхом створення «єдиного вікна» отримання послуг ветеранів війни.

В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на вивченні діяльності організацій громадянського суспільства, які працюють з ветеранами війни та членами їхніх родин, дослідити ефективність надання пакетів послуг, що надаються цими організаціями. Це дасть змогу в подальшому розробити реєстр надавачів соціально-психологічних послуг і послуг з посередництва у працевлаштуванні для ветеранів та членів їхніх родин у вигляді «мапи» (сайту) соціальних, психологічних і медичних послуг для ветеранів в усіх регіонах України.

Література

1. Деякі питання державного регулювання цін на лікарські засоби і виробу медичного призначення : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2009. № 333. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2009-%D0%BF#Text> (дата звернення 03.04.2023).

2. Деякі питання забезпечення громадян доступним житлом : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2018. № 819. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення 07.04.2023).
3. Деякі питання надання безоплатної психологічної допомоги особам, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членам сімей таких осіб та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни і членам сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України відповідно до Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2022. № 1338. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-%25D0%25BF#Text> (дата звернення 07.04.2023).
4. Деякі питання надання житлових субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого палива і скрапленого газу у грошовій формі : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019. №373. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.05.2023).
5. Деякі питання протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за новітніми технологіями та технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, та/або спеціальними виробами для занять спортом окремих категорій громадян, які втратили функціональні можливості кінцівки або кінцівок : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014. № 518. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/518-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.05.2023).

6. Деякі питання реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу, нарахування та виплати допомоги по безробіттю на період дії воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.2022. № 334. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/334-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.05.2023).
7. Деякі питання соціального захисту осіб з інвалідністю : Постанова КМУ від 19.07.2006. № 999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999-2006-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.05.2023).
8. Ефективність моделей допомоги мобільних бригад соціально психологічної допомоги на шляху реінтеграції учасників бойових дій в АТО/ООС та членів їх родин до мирного життя у Миколаївській та Київській областях за методикою RBM : Звіт за результатами аналітичного дослідження. Київ: МБФ "Українська фундація громадського здоров'я", 2020. 47 с.
9. Життя після конфлікту: опитування щодо соціально-демографічних та соціально-економічних характеристик ветеранів конфлікту на сході України та їхніх сімей : Аналітичний звіт. Представництво МОМ в Україні, Міністерство у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України. Київ. 2020. 32 с.
10. Кондратенко О.О. Державне регулювання соціального захисту учасників антитерористичної операції та членів їхніх сімей : дис.....к.н.держ.упр. : 25.00.02. НАДУ. Київ, 2019. 279 с.
11. Кодекс законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення 10.05.2023).

12. Марценюк Т., Квіт А., Гриценко Г., Василенко В., Звягінцева М. «Невидимий батальйон 2.0»: повернення ветеранок до мирного життя : Соціологічне дослідження. Київ, 2019. 220 с.
13. Міністерство у справах ветеранів України. Офіційний сайт. URL: <https://mva.gov.ua> (дата звернення 10.05.2023).
14. Питання забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2018. № 280. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.05.2023).
15. Питання забезпечення житлом деяких категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, а також членів їх сімей : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.10.2016. № 719. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення 17.05.2023).
16. Портрет ветерана: аналітичне дослідження Українського ветеранського фонду. URL: https://veteranfund.com.ua/opportunity/portret_veterana/ (дата звернення 11.05.2023).
17. Порядок забезпечення допоміжними засобами реабілітації (технічними та іншими засобами реабілітації) осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення і виплати грошової компенсації вартості за самостійно придбані такі засоби : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2012. № 321. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/321-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення 17.05.2023).
18. Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.08.1998 № 1303. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1303-98-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.05.2023).

19. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення 12.05.2023).
20. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо створення та діяльності ветеранських просторів : Наказ Міністерства у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України від 13.01.2020 №8. URL: <https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1> (дата звернення 10.04.2023).
21. Про затвердження Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності осіб на ринку праці : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2013 № 207. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.05.2023).
22. Про затвердження Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками до санаторно-курортних закладів військовослужбовців, ветеранів війни, ветеранів військової служби, органів внутрішніх справ та деяких інших категорій осіб і членів їхніх сімей : Постанова КМУ від 27.04.2011 № 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.05.2023).
23. Про затвердження Порядку надання допомоги по безробіттю, у тому числі одноразової її виплати для організації безробітним підприємницької діяльності : Наказ Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 06.04.2020 № 624. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0537-20#Text> (дата звернення 23.04.2023).
24. Про затвердження Порядку надання позики ветеранам війни та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членам сімей загиблих

- (померлих) Захисників і Захисниць України : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.09.2019 № 449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення 21.03.2023).
25. Про затвердження Порядку надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни особам, які отримали інвалідність внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх проведення, під час безпосередньої участі у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України від 08.09.2015 № 685. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685-2015-%D0%BF#n8> (дата звернення 10.05.2023).
26. Про затвердження Порядку проведення безоплатного капітального ремонту власних житлових будинків і квартир осіб, що мають право на таку пільгу, а також першочерговий ремонт житлових будинків і квартир осіб, які мають на це право : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.05.2009 року №565. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2009-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.04.2023).
27. Про затвердження Порядку проведення психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1057. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-provedennya-psihologichnoyi-reabilitaciyi-uchasnikiv-antiteroristichnoyi-operaciyi> (дата звернення 10.04.2023).

28. Про затвердження Порядку та умов забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України та постраждалих учасників Революції Гідності : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2017 № 432. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення 11.03.2023).
29. Про затвердження Правил надання довгострокових кредитів індивідуальним забудовникам житла на селі : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.10.1998 №1597. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1597-98-%D0%BF#Text> (дата звернення 13.05.2023).
30. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 08.07.2010 № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text> (дата звернення 10.05.2023).
31. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України 21.03.1991 № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення 15.03.2023).
32. Про особливості реалізації державної політики у сферах зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час воєнного стану та після його припинення або скасування : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 №735. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 13.04.2023).

33. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 №2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення 10.05.2023).
34. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей : Закон України 26.01.2022 №2010-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text> (дата звернення 23.04.2023).
35. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 №3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12/print> (дата звернення 10.05.2023).
36. Український ветеранський фонд. Офіційний сайт. URL: <https://veteranfund.com.ua/> (дата звернення 10.05.2023).
37. Як знайти бажану роботу після військової служби. Дія. Освіта. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/courses/find-a-job-after-military-service> (дата звернення 10.05.2023).

References

1. Деякі питання державного регулювання тсин на лікарські засоби і výroby медычноho przyznachennia : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25.03.2009. № 333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2009-%D0%BF#Text> (accessed 03.04.2023).
2. Деякі питання zabezpechennia hromadian dostupnym zhytlom : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10.10.2018. № 819. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2018-%D0%BF#Text> (accessed 07.04.2023).

3. Deiaiki pytannia nadannia bezoplatnoi psykholohichnoi dopomohy osobam, yaki zvilniaiutsia abo zvilneni z viiskovoi sluzhby, z chysla veteraniv viiny, osib, yaki maiut osoblyvi zasluhy pered Batkivshchynoiu, chlenam simej takykh osib ta chlenam simej zahyblykh (pomerlykh) veteraniv viiny i chlenam simej zahyblykh (pomerlykh) Zakhysnykiv ta Zakhysnyts Ukrainy vidpovidno do Zakonu Ukrainy “Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu” : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.11.2022. № 1338. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-%25D0%25BF#Text> (accessed 07.04.2023).
4. Deiaiki pytannia nadannia zhytlovykh subsydii ta pilh na oplatu zhytlovo-komunalnykh posluh, prydbannia tverdoho palyva i skraplenoho hazu u hroshovii formi : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.04.2019. №373. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2019-%D0%BF#Text> (accessed 10.05.2023).
5. Deiaiki pytannia protezuvannia ta ortezuvannia vyrobamy pidvyshchenoi funktsionalnosti za novitnymi tekhnolohiiamy ta tekhnolohiiamy vyhotovlennia, yaki vidsutni v Ukraini, ta/abo spetsialnymi vyrobamy dlia zaniat sportom okremykh katehorii hromadian, yaki vtratyly funktsionalni mozhlyvosti kintsivky abo kintsivok : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.10.2014. № 518. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/518-2014-%D0%BF#Text> (accessed 10.05.2023).
6. Deiaiki pytannia reiestratsii, perereiestratsii bezrobitnykh ta vedennia obliku osib, yaki shukaiut robotu, narakhuvannia ta vyplaty dopomohy po bezrobittiu na period dii voiennoho stanu : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19.03.2022. № 334. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/334-2022-%D0%BF#Text> (accessed 10.05.2023).

7. Deiaki pytannia sotsialnoho zakhystu osib z invalidnistiu : Postanova KМУ vid 19.07.2006. № 999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999-2006-%D0%BF#Text> (accessed 10.05.2023).
8. Efektyvnist modelei dopomohy mobilnykh bryhad sotsialno psykhologichnoi dopomohy na shliakhu reintehratsii uchashnykiv boiovykh dii v ATO/OOS ta chleniv yikh rodyn do myrnoho zhyttia u Mykolaivskii ta Kyivskii oblastiakh za metodykoiu RBM : Zvit za rezultatamy analitychnoho doslidzhennia. Kyiv. 2020. P. 47.
9. Zhyttia pislia konfliktu: opytuvannia shchodo sotsialno-demohrafichnykh ta sotsialno-ekonomichnykh kharakterystyk veteraniv konfliktu na skhodi Ukrainy ta yikhnikh simei : Analitychnyi zvit. Kyiv. 2020. P. 32.
10. Kondratenko O.O. (2019). Derzhavne rehuliuвання sotsialnoho zakhystu uchashnykiv antyterorystychnoi operatsii ta chleniv yikhnikh simei : dys.....k.n.derzh.upr. Kyiv. 279 p.
11. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (accessed 10.05.2023).
12. Martseniuk T., Kvit A., Hrytsenko H., Vasylenko V., Zviahintseva M. (2019). «Nevydymyi batalion 2.0»: povernennia veteranok do myrnoho zhyttia: Sotsiolohichne doslidzhennia. Kyiv. P. 220.
13. Ministerstvo u spravakh veteraniv Ukrainy. Ofitsiinyi sait. URL: <https://mva.gov.ua> (accessed 10.05.2023).
14. Pytannia zabezpechennia zhytlom vnutrishno peremishchenykh osib, yaki zakhyshchaly nezalezhnist, suverenitet ta terytorialnu tsilisnist Ukrainy : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.04.2018. № 280. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280-2018-%D0%BF#Text> (accessed 10.05.2023).
15. Pytannia zabezpechennia zhytlom deiakykh katehorii osib, yaki zakhyshchaly nezalezhnist, suverenitet ta terytorialnu tsilisnist Ukrainy, a takozh chleniv yikh simei : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid

- 19.10.2016. № 719. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2016-%D0%BF#Text> (accessed 17.05.2023).
16. Portret veterana : analitychne doslidzhennia Ukrainskoho veteranskoho fondu. URL: https://veteranfund.com.ua/opportunity/portret_veterana/ (accessed 11.05.2023).
17. Poriadok zabezpechennia dopomizhnymy zasobamy reabilitatsii (tekhnichnymy ta inshymy zasobamy reabilitatsii) osib z invalidnistiu, ditei z invalidnistiu ta inshykh okremykh katehorii naseleattia i vyplaty hroshovoi kompensatsii vartosti za samostiino prydbani taki zasoby : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.04.2012. № 321. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/321-2012-%D0%BF#Text> (accessed 17.05.2023).
18. Pro vporiadkuvannia bezoplatnoho ta pilhovoho vidpusku likarskykh zasobiv za retseptamy likariv u razi ambulatornoho likuvannia okremykh hrup naseleattia ta za pevnymy katehoriiamy zakhvoriuvan : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.08.1998 № 1303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1303-98-%D0%BF#Text> (accessed 10.05.2023).
19. Pro zainiatist naseleattia: zakon Ukrainy vid 05.07.2012 № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (accessed 12.05.2023).
20. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo stvorennia ta diialnosti veteranskykh prostoriv : Nakaz Ministerstva u spravakh veteraniv, tymchasovo okupovanykh terytorii ta vnutrishno peremishchenykh osib Ukraini vid 13.01.2020 №8. URL: <https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1> (accessed 10.04.2023).
21. Pro zatverdzhennia Poriadku vydachi vaucheriv dlia pidtrymannia konkurentospromozhnosti osib na rynku pratsi : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.03.2013 № 207. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2013-%D0%BF#Text> (accessed 10.05.2023).

22. Pro zatverdzhennia Poriadku zabezpechennia sanatorno-kurortnymy putivkamy do sanatorno-kurortnykh zakladiv viiskovosluzhbovtziv, veteraniv viiny, veteraniv viiskovoi sluzhby, orhaniv vnutrishnikh sprav ta deiakykh inshykh katehorii osib i chleniv yikhnikh simei : Postanova KMU vid 27.04.2011 № 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2011-%D0%BF#Text> (accessed 10.05.2023).
23. Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia dopomohy po bezrobittiu, u tomu chysli odnorazovoi yii vyplaty dlia orhanizatsii bezrobitnym pidpriemnytskoi diialnosti : Nakaz Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy vid 06.04.2020 № 624. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0537-20#Text> (accessed 23.04.2023).
24. Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia pozyky veteranam viiny ta chlenam simei zahyblykh (pomerlykh) veteraniv viiny, chlenam simei zahyblykh (pomerlykh) Zakhysnykiv i Zakhysnyts Ukrainy : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 08.09.2019 № 449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2019-%D0%BF#Text> (accessed 21.03.2023).
25. Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia statusu osoby z invalidnistiu vnaslidok viiny osobam, yaki otrymaly invalidnist vnaslidok poranennia, kontuzii, kalitstva abo zakhvoriuvannia, oderzhanykh pid chas bezposerednoi uchasti v antyterorystychnii operatsii, zdiisnenni zakhodiv iz zabezpechennia natsionalnoi bezpeky i oborony, vidsichi i strymuvannia zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii v Donetskii ta Luhanskii oblastiakh, zabezpechenni yikh provedennia, pid chas bezposerednoi uchasti u zakhodakh, neobkhidnykh dlia zabezpechennia oborony Ukrainy, zakhystu bezpeky naselennia ta interesiv derzhavy u zviazku z viiskovoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy vid 08.09.2015 № 685 URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685-2015-%D0%BF#n8> (accessed 10.05.2023).

26. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia bezoplatnoho kapitalnoho remontu vlasnykh zhytlovykh budynkiv i kvartyr osib, shcho maiut pravo na taku pilhu, a takozh pershocherhovyi remont zhytlovykh budynkiv i kvartyr osib, yaki maiut na tse pravo : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.05.2009 roku №565. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2009-%D0%BF#Text> (accessed 12.04.2023).
27. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia psikhologichnoi rehabilitatsii uchashnykiv antyterorystychnoi operatsii : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.12.2017 № 1057. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-provedennya-psihologichnoyi-reabilitaciyi-uchasnykiv-antiterorystychnoyi-operaciyi> (accessed 10.04.2023).
28. Pro zatverdzhennia Poriadku ta umov zabezpechennia sotsialnoi ta profesiinoi adaptatsii osib, yaki zvilniaiutsia abo zvilneni z viiskovoi sluzhby, z chysla veteraniv viiny, osib, yaki maiut osoblyvi zasluhy pered Batkivshchynoiu, chleniv simej takykh osib, chleniv simej zahyblykh (pomerlykh) veteraniv viiny, chleniv simej zahyblykh (pomerlykh) Zakhysnykiv ta Zakhysnyts Ukrainy ta postrazhdalykh uchashnykiv Revoliutsii Hidnosti : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.06.2017 № 432. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-%D0%BF#Text> (accessed 11.03.2023).
29. Pro zatverdzhennia Pravyl nadannia dovhostrokovykh kredytiv individualnym zabudovnykam zhytla na seli : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.10.1998 №1597. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1597-98-%D0%BF#Text> (accessed 13.05.2023).

30. Pro zbir ta oblik yedynoho vnesku na zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia : Zakon Ukrainy vid 08.07.2010 № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text> (accessed 10.05.2023).
31. Pro osnovy sotsialnoi zakhyshchenosti osib z invalidnistiu v Ukraini : Zakon Ukrainy 21.03.1991 № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (accessed 15.03.2023).
32. Pro osoblyvosti realizatsii derzhavnoi polityky u sferakh zainiatosti ta zahalnooboviazkovoho derzhavnoho sotsialnoho strakhuvannia na vypadok bezrobittia pid chas voiennoho stanu ta pislia yoho prypynennia abo skasuvannia : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.06.2022 №735. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2022-%D0%BF#Text> (accessed 13.04.2023).
33. Pro sotsialnyi i pravovy zakhyt viiskovosluzhbovtiv ta chleniv yikh simei : Zakon Ukrainy vid 20.12.1991 №2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (accessed 10.05.2023).
34. Pro sotsialnyi i pravovy zakhyt osib, stosovno yakykh vstanovleno fakt pozbavlennia osobystoi svobody vnaslidok zbroinoi ahresii proty Ukrainy, ta chleniv yikhnikh simei : Zakon Ukrainy 26.01.2022 №2010-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text> (accessed 23.04.2023).
35. Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu : Zakon Ukrainy vid 22.10.1993 №3551-KhII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12/print> (accessed 10.05.2023).
36. Ukrainskyi veteranskyi fond. Ofitsiinyi sait. URL: <https://veteranfund.com.ua/> (accessed 10.05.2023).
37. Iak znaity bazhanu robotu pislia viiskovoi sluzhby. Diia. Osvita. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/courses/find-a-job-after-military-service> (accessed 10.05.2023).